

Denkend aan Twente zag de dichter 'snelvlietende' beekjes tussen 'blinkende' heuveltoppen en bossen gaan. Natuur die bekoort. En tóch geen natuur is. Hoezeer ons landschap mensenwerk is, laat het nieuwe *Jaarboek Twente* zien.

Hoe Twente het eigen landschap vormgaf

• Op toeristische verkenning in Twente in 1905. Boer Sombekke rijdt een Rotterdams gezin met de ossenwagen door de Mekkelhorst bij Beun Sombekke, met hoed, meester Bernink, de grondlegger van museum Natura Docet. foto archief Museum Natura Docet Wonderryck Twente

door Gerard Lage Venterink

De beelden vertellen eigenlijk het hele verhaal. Een oude zwart-wit foto van rond de vorige eeuwwisseling toont een handvol ossen voor de ploeg. Enkele mannen bij de dieren, heide tot voorbij de horizon. Op de kleurenfoto ernaast dezelfde omgeving. Maar nu met een mooie, in 1912 gebouwde boerderij temidden van de hoog opgaande bomen, die anno 2015 grote delen van landgoed 't Snippert uitmaken.

De zwart-witfoto laat zien hoe het ooit was. En tegelijk wat er nodig was om de schrale grond in de akkers en het bos van nu te veranderen: de drie-eenheid van boer, fabrikant én os, die overal in Twente eeuwenlang het zware werk voor de ploeg deed.

De fabrikant links op de foto is Albert Jan Blijdenstein, rijk gewor-

den in textielstad Enschede, die het gebied van de Snippert tussen Losser en Oldenzaal eind negentiende eeuw kocht om het te bebossen en waar mogelijk vruchtbaar te maken.

In oude sagen is het Twentse landschap het werk van reuzen, die door het gebied liepen en af en toe wat zand uit de grote zandzakken op hun rug verloren, waarna de glooiingen en heuvels ontstonden. In werkelijkheid is het landschap van nu – afgezien van die heuvels – grotendeels mensenwerk, *made in Twente*.

Want Blijdenstein die, met zijn visie op nut en noodzaak van grootschalige ontginningen ook aan de basis van de Nederlandse Heidemaatschappij stond, was niet de enige Twentse fabrikant die na de opdeling van de marken in de negentiende eeuw op grote schaal braakliggende markegronden opkocht om die te ontginnen.

Auteurs als Harry Wonink en Wim Nijhof laten in het *Jaarboek*

Twente 2016 zien hoe en waarom vermogende fabrikanten en boeren in de eeuw tussen 1850 en 1950 het tot dan tamelijke 'kale' Twente – van de Sprengenberg bij Haarle tot Het Hakenberg bij Beuningen – in het tegelijke rendabele én vaak ook bekoorlijke landschap van nu veranderden.

Want zoals de Amsterdamse kooplieden hun lustoorden langs de Vecht bouwden, bouwden de Twentse fabrikanten hun buitens op de 'blinkende' heuveltoppen uit het Twentse volkslied van Van Deinsse. De regio heeft er tal van prachtige landgoederen aan overgehouden.

Plaatsen die ook opduiken in de serie 'De mooiste plek in Twente', waarin tien BT'ers (Bekende Twentenaren), onder wie zangeres Diet Gerritsen, schrijver Jaap Scholten en gedeputeerde Hester Maij hun favoriete plek in deze 'gebenedijde regio', zoals uitgever Paul Abels het noemt, verklappen. De veranderingen in het land-

chap hadden overigens ook minder bekende gevolgen. Zaken als het intensievere grondgebruik, chaalvergroting en kunstmestgebruik in de landbouw verdreven veel vertrouwde diersoorten uit de regio. Soorten als ooievaar, raanvogel, otter en zelfs de wolf lie, schrijft journalist Jan Bengoord, nu pas weer terugkeren. Mede door toedoen van Europees natuurbeleid.

Is *the making of* het Twentse landschap het centrale thema van het nieuwe jaarboek, er staan ook andere boeiende verhalen in. Zoals een stuk van Dick Schlüter over de bevolkingsdichtheid van Twente in de tijd van de volksverzuizingen. En dat van Willem Bulder over de achtergronden van een opvallende zestiende-eeuwse noerd: die op de hofmeier van Eselo.

Opvallend is ook de levensgeschiedenis van Bonaventura van Oldenzaal, een pater die eerste helft zeventiende eeuw het katho-

lieke geloof overleed probeerde te houden in een door godsdienststrijd verscheurde regio.

En verder is er een indringend pleidooi voor redding van wat waarschijnlijk de kleinste monumentjes in het Twentse landschap zijn: de markestenen, waarmee eeuwenlang de grenzen van de Twentse marken werden gemarkeerd.

Sommige zijn rijksmonument. Toch verdwijnen er ook steeds weer markestenen, hoewel ze samen het verhaal vertellen van de eeuwen waarin marken de belangrijkste vorm van (zelf-)organisatie in de boerensamenleving waren. De schrijvers roepen alle Twentse gemeenten daarom op de stenen vanwege hun grote cultuur-historische belang een beschermde status geven.

Het stuk is een eyeopener voor iets waar we misschien al te vaak achteloos aan voorbijgaan. Soms is dat nodig om beter en preciezer te leren kijken. Juist ook naar dat

wat vertrouwd en 'gewoon' is gaan lijken. In het geval van de Twentstalige dichter Theo Vossbeld (1939), die met een aantal niet eerder gepubliceerde gedichten de streektaal stem geeft in het jaarboek, was het de schilder Piet Mondriaan die dat deed.

In – het al wel eerder verschenen – *Eulder Bos* beschrijft Vossbeld hoe Mondriaans *Bos bij Oele* hem als jongeman met een klap deed beseffen, dat zijn eigen geboortegrond stof voor grote kunst kon zijn. Het veranderde zijn kijk

op Twente en de wereld, zoals ook de laatste strofe laat zien.

*A'j t zene hebt,
t hānk in n Haag,
en iej goāt hen fietsen
van t zommer in Eule
dan hebt de beume doar
meer klure en
is de loch der geller*

Jaarboek Twente 2016, nr. 55. Uitgeverij Twentse Media, 157 blz., prijs 17,95 euro. ISBN 978-90-71517-440.

• Het begin van de ontginning van de heidevelden, die nu landgoed 't Snippert vormen. Links Albert Jan Blijdenstein. foto *Jaarboek Twente 2016*

• De in 1912 door Blijdenstein gebouwde Judithhoeve staat nu in de bossen van 't Snippert. Ooit was hier enkel kale heide. foto *Jaarboek Twente 2016*

'Topofilie'

Wij achten ons Twent-zijn belangrijk", schreef de eerste hoofdredacteur van het *Jaarboek Twente*, mr. B. Plegt, in de eerste uitgave van 1962. Maar wat dat Twent-zijn precies inhield? Daar kwam hij toen al niet echt meer uit. De eigen taal, de architectuur van het *lós hoës*, afstamming van de Saksen, 'oeroude' gebruiken als het *vloggen*, paasvuren, de midwinterhoorn? Of een gezamenlijke mentaliteit, waarin degelijkheid en een zekere volgzzaamheid vaak als rode draden worden gezien?

Sinds Plegt hebben tal van auteurs geschreven over die 'Twentse

en de liefde voor al het streekeigene

identiteit'. En het ironische is dat deze met elk stuk onrijpbaarder lijkt te worden. „Dé Twentse streekidentiteit bestaat niet", zegt ook de historisch geograaf John van Zuidam in het nieuwe *Jaarboek Twente*. Weliswaar is de naam Twente tot het begin van onze jaartelling te herleiden en is een afbakening van de grenzen al in de middeleeuwen zichtbaar, veel andere zaken zijn minder helder of van veel latere datum.

Het 'typisch' Twentse coulissenlandschap is in de negentiende eeuw pas bij elkaar geplant en geploegd. De 'Saksische afstamming' is door langdurig Frankische en Friese invloeden niet zo eenduidig.

Bouwstijlen waren grensoverschrijdend, 'typisch' Twentse gebruiken als midwinterhoorn, *poasboake's* of klootschieten komen elders voor.

Het bewustzijn voor 'eigenheid' ontstond ook pas in de negentiende eeuw. Dan ook wordt er voor het eerst in en over het Twents geschreven en gedicht, komt er historisch onderzoek op gang, krijgt de regio een eigen volkslied en vlag.

Iets dat overigens vooral het werk is van een elite van dominees, schoolmeesters en fabrikanten. Wat het gewone volk hiervan meekreeg, is de vraag. Waarschijnlijk zat het 'eigene' bij hen veeleer in de 'kleine' cultuur van daagse gewoontes, verhalenvertellerij rond

het *losse vuur* en een vanzelfsprekende *noaberschap*, die tegen de slagen van het leven beschermden.

Van Zuidam noemt het 'verrassend' dat waar elders in de wereld de negentiende-eeuwse industrialisering veel tradities en 'identiteit' kapot maakte, de textiel juist deel is gaan uitmaken van een Twentse identiteit. Zelfs nu de regio met hightech de wereld intrekt, is dat textielverleden op de achtergrond nog steeds zichtbaar én ook bruikbaar om Twente te 'verkopen'.

Een 'harde' Twentse identiteit bestaat dus niet, concludeert de oud-Almeloër Van Zuidam. Identiteiten zijn constructies, bedacht en gemaakt door mensen. En sowieso

voortdurend aan verandering onderhevig.

Toch kunnen landschappen, gezamenlijke tradities, de vertrouwde klank van een taal, bouwstijlen, economische ontwikkelingen of het gezamenlijk beleefde verleden wel degelijk tot een sterke verbondenheid met en innige belangstelling vóór een streek leiden.

Tot een Twents 'gevoel'. Of tot 'topofilie' – de liefde voor een plek op aarde en alles wat daar bij hoort – zoals Van Zuidam het in het spoor van de grote Chinees-Amerikaanse geograaf Yi-Fu Tuan noemt. Topofilie... Misschien is dat wel de 'zachtere' en mooiere, menselijke vorm van 'identiteit'.